

До спеціалізованої вченої ради _____
у Національному університеті
«Львівська політехніка»

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

**Богів Ярини Святославівни на тему: «Народний суверенітет та
механізм його реалізації публічною владою: теоретико-правовий аспект»
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень**

Актуальність теми. Актуальні проблеми реалізації теорії народного суверенітету є важливим питанням, що стоїть перед сучасною юридичною наукою і на міжнародному, і на вітчизняному рівні. Хоча вчення про народний суверенітет і має багатовікові історичні традиції, проте практика здійснення народовладдя на сьогодні постає перед новими викликами та перешкодами, зумовленими плином часу і невідвратною зміною соціальних та політико-правових реалій. Із цими викликами довелось зіткнутись і нашій державі, упродовж усього періоду незалежності України їх було чимало. Таким викликом стала, зокрема, і недостатньо розвинута правосвідомість українців, що, на жаль, поки не є міцним підґрунтям для задекларованого у Конституції принципу народного суверенітету.

Однією з головних умов надійного забезпечення принципу народного суверенітету є розробка та реалізація системи правових гарантій народного суверенітету. Водночас, характеризуючи систему гарантій народного суверенітету, варто звернути увагу на один принциповий з методологічної точки зору момент. Йдеться про те, що поняття народного суверенітету, народовладдя, безпосередньої демократії можуть бути досліджені в двох аспектах. З одного боку, – це аналіз тих правових інститутів і гарантій, які дозволяють надійно убезпечити їх від порушення.

Поняття «народний суверенітет» органічно пов'язане не лише з безпосередньою демократією та властивими їй інститутами, але й з загальною системою взаємодії суспільства і держави, коли існують реальні механізми і способи перенесення інтересів, прагнення і волі народу на державний рівень. В цьому сенсі такі поняття як «народ» та «суспільство» можуть бути розглянуті як тотожні з точки зору того суб'єкта, який ними описується – йдеться про сукупність людей, що проживають на певній території і є зв'язаними з державою взаємними правами і обов'язками (причому як права, так і обов'язки по відношенню один до одного мають і держава і суспільство в особі окремих громадян та їх організацій). Тому, характеризуючи процес забезпечення принципу народного суверенітету, ми маємо всі підстави для того, щоб розглядати його не лише в нормативному чи інституційно-правовому аспекті, але й в дещо більш широкому контексті взаємодії демократичної держави та громадянського суспільства.

Саме з таких позицій було визначено ключову ідею дисертаційного дослідження – обґрунтування сучасної концепції взаємодії громадянського суспільства та публічної влади, за якої народний суверенітет може стати дієвим конституційним принципом.

Подана до захисту робота виконана у відповідності до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року.

У дисертаційному дослідженні Я. С. Богів поєднує як історико-теоретичні так і практичні аспекти дослідження принципу народного суверенітету. Тому подано аналіз трьох аспектів або трьох способів рефлексії категорії «народний суверенітет»: історико-правовий (розділ I), теоретико-правовий (розділи II, III) та нормативно-правовий (розділи III, IV, V). При цьому в межах кожного з розділів автор прагнула до синтетичного способу

викладу матеріалу, у якому поєднуються і теоретичні, і практичні аспекти досліджуваного питання.

У процесі виконання наукової роботи авторкою опрацьовано належну джерельну базу, широкий обсяг нормативно-правових актів, значну кількість наукової літератури вітчизняного та іноземного походження, які забезпечують обґрунтованість і достовірність проведеного дослідження.

Методологічну основу роботи становить сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціальних наукових методів пізнання правових явищ, використання яких забезпечило достовірність висновків та можливість вирішення поставлених завдань і досягнення сформульованої мети. Теоретичні висновки дисертації ґрунтуються на науковому доробку теорії та історії держави і права, конституційного права України, конституційного права зарубіжних країн.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується використанням значної кількості наукової літератури за темою дослідження, значна частина якої належить зарубіжним авторам. Крім належної аргументації Я. С. Богів представила авторське бачення народного суверенітету як ідеї, доктрини та принципу конституційного ладу, а також механізму його здійснення як через форми безпосередньої демократії, так через функціонування органів публічної влади в контексті української та зарубіжної державно-правової практики.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне дослідження сутності та природи народного суверенітету, вироблено і запропоновано сучасну концепцію взаємодії громадянського суспільства та публічної влади, за якої народний суверенітет може стати дієвим конституційним принципом.

Заслуговує на увагу авторське визначення суверенітету як сформованої в процесі суспільного життя природної властивості народу володіти верховною, незалежною, установчою владою, яка виражає загальну волю всіх активних членів політичної спільноти і реалізується у правах громадян створювати

державу, установлювати і змінювати її конституційний лад, формувати органи державної влади та здійснювати контроль над ними, у межах конституційного та легітимного правопорядку.

Окремо слід відзначити вдало визначено автором взаємозалежність між народним суверенітетом та правами людини. З позицій дисертанта народний суверенітет та права людини як основоположні цінності європейської доктрини конституціоналізму тісно взаємопов'язані: діалектичний зв'язок між ними полягає в тому, що в умовах функціонування сучасної конституційної держави народний суверенітет не можливий, якщо людина втрачає свій автономний статус, який вона реалізує через громадянські права; з іншого боку, лише безпосередня участь у формуванні розумної політичної волі, у процесі проходження раціонального дискурсу, між усіма зацікавленими в ньому учасниками, може слугувати дієвим механізмом збереження особистої автономії.

Безумовно важливими для розвитку сучасної правової науки є положення наукової новизни стосовно механізму реалізації конституційного принципу народного суверенітету та його форми – партисипативна демократія, парламентаризм, місцеве самоврядування. Під час розгляду особливостей реалізації принципу народного суверенітету в сучасних демократичних державах звернуто увагу на його вирішальне значення для забезпечення легітимності державної влади в умовах демократичної трансформації. Встановлено, що за таких умов реалізація принципу народного суверенітету ускладнюється через спроби привласнення волі народу як владою, так і опозицією. В обох випадках ідеться про політичний популізм і боротьбу за владу. Зловживання принципом народного суверенітету у своїх корисних інтересах спрямоване проти прав і свобод людини та легітимного правопорядку.

Повнота викладу положень дисертації представлена науковими публікаціями Я. С. Богів: результати дослідження відображено у монографії і 32 наукових публікаціях, 26 із яких опубліковано у наукових фахових юридичних виданнях України, 6 вийшли друком у науковому

періодичному виданні іншої держави, та у 17 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Апробація результатів дослідження. Обговорення дисертаційної роботи відбулося на засіданні міжкафедрального наукового семінару зі спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового Інституту права ім. І.Малиновського Національного університету «Острозька академія» (*протокол № ____ від ____ січня 2020 року*). Окрім цього, основні положення дисертації були висвітлені в доповідях та повідомленнях українською та англійською мовами на 17 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях «круглих столів» та симпозіумах в Україні та за кордоном.

Зміст дисертаційного дослідження та автореферату співвідносяться. Автореферат, відповідно до його жанрових особливостей, розкриває положення основних структурних частин роботи та містить усі обов'язкові складові, що відповідає особливостям таких текстів.

Практична цінність результатів полягає дослідження полягає в тому, що вони становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес, а саме – можуть бути використані:

науково-дослідній сфері – для поглиблення концептуальних засад державотворення і правотворення в Україні, вдосконалення методології їх дослідження, розширення уявлення про народний суверенітет як фундаментальний принцип державного будівництва, розвитку конституціоналізму в Україні, що сприятиме вдосконаленню національного законодавства і правотворчого процесу загалом;

правотворчій сфері – як теоретичний та практичний матеріал під час розробки законів «Про народну законодавчу (правотворчу) ініціативу в Україні», «Про громадський контроль», а також для удосконалення чинного законодавства;

навчальному процесі – при викладанні курсу конституційного права, підготовці підручників та навчальних посібників з конституційного права для студентів вищих юридичних навчальних закладів та їхніх структурних підрозділів.

Не викликає зауважень також і **структура дисертації**. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, п'яти розділів, що об'єднують 21 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У цілому аналіз змісту розділів дисертації, висновків до них і загальних висновків дозволяє підсумувати, що мета і завдання дослідження в основному реалізовані. Усі архітектонічні елементи дисертації взаємопов'язані та логічно доповнюють один одного.

У Розділі 1 «Народний суверенітет як ідея та сучасна доктрина» здійснено дослідження витоків ідеї народного суверенітету та її подальшого формування в сучасну правову доктрину, розгляду особливостей становлення концепції народного суверенітету в українській політико-правовій традиції. Особлива увага зосереджена на авторській позиції щодо розуміння правової природи народного суверенітету та його визначення в сучасній теорії держави і права. Виокремлено сучасні теоретико-правові підходи до розгляду принципу народного суверенітету – з позицій концепцій конституційної демократії та партисипативної (учасницької) демократії.

Розділ 2 «Теоретико-методологічні основи вивчення народного суверенітету в сучасній теорії держави та права» містить наукові розвідки автора стосовно теоретичних підходів до розуміння правової природи народного суверенітету. Теоретико-методологічний аспект народного суверенітету розкрито через аналіз його співвідношення з державним суверенітетом, правами людини, громадянською правосвідомістю. Запропоновано авторську дефініцію народного суверенітету як сформованої в процесі суспільного життя природної властивості народу володіти верховною, незалежною, установчою владою, яка виражає загальну волю всіх активних членів політичної спільноти і реалізується у правах громадян створювати державу, установлювати і змінювати її конституційний лад, формувати органи державної влади та здійснювати контроль над ними, у межах конституційного та легітимного правопорядку.

У Розділі 3 «Народний суверенітет та легітимність публічної влади в

сучасних демократичних правових державах» здійснено дослідженню основних форм народовладдя в сучасних умовах державотворення. Під час розгляду особливостей реалізації принципу народного суверенітету в сучасних демократичних державах звернуто увагу на його вирішальне значення для забезпечення легітимності державної влади в умовах демократичної трансформації.

Розділ 4 «Місцеве самоврядування як форма реалізації народного суверенітету» присвячений концептуальним засадам, змісту та принципам місцевого самоврядування як особливої форми народовладдя. Звернуто увагу на те, що в сучасних умовах державотворення безумовно доречним є розгляд місцевого самоврядування саме як легітимного виду публічної влади, однією з основ конституційного ладу, форми народовладдя та конституційного засобу обмеження державної влади.

У Розділі 5 «Правові форми участі громадянського суспільства в реалізації народного суверенітету» проаналізовано інституційні та організаційні форми участі громадянського суспільства у здійсненні публічної влади. Обґрунтовано, що процес реалізації принципу народного суверенітету безпосередньо пов'язаний із функціонуванням громадянського суспільства як сфери самоорганізації та свободи індивідів.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на окремі дискусійні положення, неточності та упущення, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту.

1. Досить часто у роботі авторка оперує категорією «легітимність», зокрема розглядає «народовладдя як спосіб реалізації суверенної волі народу ним безпосередньо або через органи публічної влади, ознаками якої є її публічний та легітимний характер», або зазначає про «зловживання принципом народного суверенітету у своїх корисних інтересах спрямоване проти прав і свобод людини та легітимного правопорядку». Разом з тим, методологічним недоліком роботи можна вважати те, що на сторінках дослідження не розкрито змісту такої політико-правової категорії як «легітимність державної влади».

2. Окремі висновки та положення, що містяться у дослідженні можливо вважати суперечливими. З одного боку автор аналізує форми реалізації народного суверенітету, використовуючи нормативну базу та емпіричний досвід України, з іншого боку автор формулює занадто категоричні висновки стосовно реалізації народного суверенітету в нашій державі. На підтвердження висловленої тези варто навести наступний висновок автора: «в Україні так і не вироблено дієвого механізму формування органів публічної влади та контролю за нею, відсутні конституційні засоби запобігання використанню приватних (партійних) інтересів у публічній сфері – політичній корупції. Чинне законодавство залишає громадян України в статусі пасивних учасників, спостерігачів політичного процесу, а народний суверенітет – політичною декларацією» (С. 260 – 261).

3. Обґрунтовуючи діалектичний зв'язок між правами людини та принципом народного суверенітету, автор звертає увагу, що «в умовах функціонування сучасної конституційної держави народний суверенітет не є можливий, якщо людина як особистість втрачає свій автономний статус, який вона реалізує через громадянські (основні) права. Конституційні гарантії основних прав людини є умовою легітимності суверенної волі народу». Очевидно, що такі висновки потребують додаткового теоретичного обґрунтування, адже народний суверенітет як природна властивість народу володіти верховною, незалежною, установчою владою є абсолютною та безумовною категорією.

4. Узагальнені положення щодо необхідності забезпечення принципу субсидіарності місцевого самоврядування в процесі децентралізації через чіткі конституційні формулювання в питаннях місцевого значення; розподіл компетенції різних рівнів місцевого самоврядування безпосередньо в тексті Основного закону; фіксацію функцій та повноважень територіальної громади, які забезпечують фінансову і майнову автономію місцевого самоврядування не деталізовано автором у розділі 4 дослідження, хоча, з точки зору рецензента, такі ідеї варто було б викласти у вигляді пропозицій до чинного законодавства.

5. У вступі дисертаційного дослідження авторка зазначає про існуючі

сучасні монографічні праці, присвячені проблемам народного суверенітету: І. Куян «Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект» (2013) та О. Щербанюк «Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави» (2013). Водночас при дослідженні методологічних підходів до розуміння сутності народного суверенітету такі роботи залишаються поза належною увагою авторки.

Загалом висловлені зауваження істотно не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними або можуть бути предметом дискусії в ході прилюдного захисту дисертації.

У роботі продемонстровано якісне структурно-змістовне наповнення і змістовно-функціональне навантаження теоретичного викладу матеріалу; добре сформована логіка дослідження і критичний аналіз та толерувано належним чином полеміку з іншими науковцями. Всі структурні частини роботи наповнені адекватним змістом, який відповідає науковій спеціальності, у контенті якої виконана дисертація. Основні питання теми розкриті на належному науковому рівні. Матеріал викладено юридично грамотно, зрозуміло і переконливо, на високому мовностилістичному рівні.

Таким чином, обґрунтованість та достовірність результатів, отриманих Я. С. Богів у дисертаційному дослідженні, забезпечена завдяки використанню належної джерельної бази та оптимальному поєднанню методів наукового пошуку. Назагал робота інформативно достатньо насичена, максимально наповнена глибокою пізнавальною новизною, в якій сконденсована праксеологія теорії права. Усе це забезпечило обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Отже, всі положення, заявлені автором як такі, що містять наукову новизну, достатньо повно оприлюднені в авторефераті дисертації, викладені в розділах основної частини дисертаційного дослідження.

Аналіз дисертації, автореферату і друкованих праць Я. С. Богів дозволяє стверджувати, що результати дослідження відзначаються науковою новизною,

належною критичною документацією, яка представлена раніше незахищеними у правовій науці теоретичними положеннями, що суттєво її оновлюють. Рецензована робота поглиблює наявні правові знання щодо природи та змісту народного суверенітету і є значимим внеском до здобутків сучасної вітчизняної правової науки.

Отже, дисертація Богів Ярини Святославівни на тему: «Народний суверенітет та механізм його реалізації публічною владою: теоретико-правовий аспект» містить значну кількість наукових положень, висновків та рекомендацій, які вперше пропонуються у правовій науці, сформульовано ряд важливих наукових висновків, пропозицій та рекомендацій, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертація Богів Ярини Святославівни на тему: «Народний суверенітет та механізм його реалізації публічною владою: теоретико-правовий аспект» є завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки теорії права, тобто відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Автор дисертації на основі прилюдного захисту заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень».

Доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства

Бисага Ю.М.

Згідно проф. Бисага
засвідчує
Нал. вприс. впр. ДМУЗ

Тимошенко В.В.